

Теорія та історія держави і права

УДК348:348.1/7:347.6

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20612281>

Кровне споріднення як перешкода для шлюбу в римському праві та християнській традиції пізньої Античності та раннього Середньовіччя

Санжарова Галина Федорівна,

старший викладач кафедри романської філології
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Україна,
<https://orcid.org/0000-0002-0557-9192>

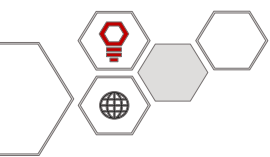
Мацелик Михайло Олексійович,

кандидат юридичних наук, доцент, викладач
Ірпінського фахового коледжу економіки та права
08201, вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., Україна
<https://orcid.org/0000-0002-5281-4562>

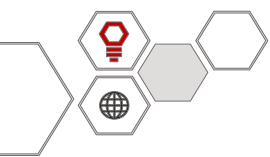
Санжаров Валерій Анатолійович,

кандидат історичних наук, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права ННІ права
Державного податкового університету
08201, вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., Україна
<https://orcid.org/0000-0003-4075-8572>

Прийнято: 21.05.2026 | Опубліковано: 30.05.2026

Анотація. Мета. Метою статті є дослідження формування та розвитку в римському праві та християнській традиції пізньої Античності та раннього Середньовіччя однієї з юридичних та етичних перешкод для вступу в шлюб у вигляді кровного споріднення, спорідненості або усиновлення між сторонами. **Методи.** Методологічну основу дослідження становить комплекс загально-наукових (аналізу та синтезу) та спеціальних (лінгвістичних, порівняльно-правового та системно-структурного) методів для аналізу динаміки розвитку пізньоантичних та ранньосередньовічних правових інститутів та доктрин, їх впливу на поширення шлюбних заборон при кровному спорідненні, перспектив сучасного вивчення проблематики. **Результати.** Проаналізовано шлюбні складники в юридичних пам'ятках римського, римо-візантійського та ранньохристиянського декретального, соборного та синодального права. Доведено, що 1) уявлення про визначальний вплив «первісної ворожості християнства» до інцесту на заборону кровноспоріднених шлюбів є хибним; 2) визначальним для розвитку середньовічного шлюбного права була римська законодавча традиція; 3) однією з умов поширення заборони кровноспоріднених шлюбів була приналежність до Римської імперії та її держав-наступниць. Відзначено, що серед осіб, між якими римське право забороняло шлюб через близьке споріднення, були всі родичі по прямій лінії, а також деякі родичі по бічній лінії; за часів республіки кровозмішення каралося смертю. З'ясовано, що законодавство імператорів Рима щодо кровного споріднення як шлюбної перешкоди та розлучення характеризувало коливання між новою християнською доктриною шлюбу та усталеною тенденцією продовження римської правової традиції. Автори вважають, що виділення одного «визначального» фактору появи і розширення інцестуальних заборон вичерпало свої пояснювальні можливості, законодавче закріплення кровного споріднення як перешкоди для шлюбу було наслідком взаємодії різноманітних чинників. **Висновки.** Доведено, що поширення заборони на кровноспоріднені шлюби в обох частинах християнського світу у пізній

Античності та ранньому Середньовіччі було частиною процесу монополізації Церквою шлюбного права. Зроблено висновок, що шлюбне світське та церковне законодавство Латинського Заходу і Візантії періоду пізньої Античності та Середньовіччя посилювало заборону кровноспоріднених шлюбів спираючись на дієвість римської правової традиції та християнські морально-етичні норми, але насамперед відповідало цілям та інтересам нових імперських і постімперських політичних еліт.

Ключові слова: історія права, римське право, канонічне право, шлюбне право, християнство, заборона кровноспоріднених шлюбів, пізня Античність, раннє Середньовіччя.

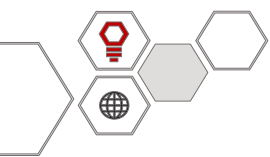
Consanguinity as an Obstacle to Marriage in Roman Law and the Christian Tradition of Late Antiquity and the Early Middle Ages

Galina Sanzharova,

Senior Lecturer Department of Romance Philology
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
18/2, Bulvarno-Kudryavska str., Kyiv, 04053, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-0557-9192>

Myhailo Macelyk,

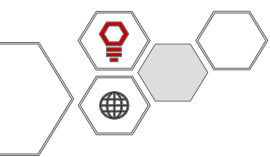
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
Irpın Professional College of Economics and Law
31, Universitetskaya str., Irpin, Kyiv region, Ukraine, 08201
<https://orcid.org/0000-0002-5281-4562>

Valery Sanzharov,

Candidate of Historical Sciences, Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor of the Department of Theory and History of State and Law
31, Universitetskaya str., Irpin, Kyiv region, Ukraine, 08201
<https://orcid.org/0000-0003-4075-8572>

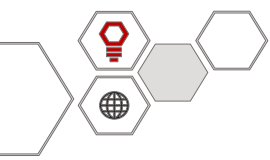
Abstract. Purpose. The article is devoted to the study of the formation and development in Roman law and the Christian tradition of late Antiquity and the early Middle Ages of one of the legal and ethical obstacles to marriage in the form of consanguinity, kinship, or adoption. **Methods.** The methodological basis of the study is a complex of general scientific (analysis and synthesis) and special (linguistic, comparative law and systemic-structural) methods for analyzing the dynamics of the development of late antique and early medieval legal institutions and doctrines, their influence on the spread of marriage prohibitions in cases of blood relationship, and the prospects for modern study of the issue. **Results.** The different marriage components in the legal monuments of Roman, Roman-Byzantine and early Christian decretal, conciliar and synodal law are analyzed. It has been proven that 1) the idea of the decisive influence of the "primitive hostility of Christianity" to incest on the prohibition of consanguineous marriages is false; 2) the Roman legislative tradition was decisive for the development of medieval marriage law; 3) one of the conditions for the spread of the prohibition of consanguineous marriages was belonging to the Roman Empire and its successor states. It has been noted that among the persons between whom Roman law prohibited marriage due to close kinship were all direct relatives, as well as some collateral relatives; incest was punishable by death during the republic. It has been found that the legislation of the Roman emperors regarding blood relationship as an obstacle to marriage and divorce characterized the oscillation between the new Christian doctrine of marriage and the established tendency to continue the Roman legal tradition. The authors believe that the identification of a single "determining" factor in the emergence and expansion

of incest prohibitions has exhausted its explanatory possibilities; the legislative consolidation of blood relationship as an obstacle to marriage was the result of the interaction of various factors. **Conclusions.** It has been proven that the spread of the ban on consanguineous marriages in both parts of the Christian world in late Antiquity and the early Middle Ages was part of the process of the Church's monopolization of marriage law. It is concluded that the secular and ecclesiastical marriage legislation of the Latin West and Byzantium during the period of late Antiquity and the Middle Ages strengthened the prohibition of consanguineous marriages, relying on the effectiveness of the Roman legal tradition and Christian moral and ethical norms, but primarily corresponded to the interests of the new imperial and post-imperial political elites.

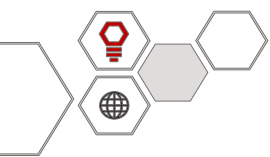
Key words: History of Law, Roman Law, Canon Law, Marriage Law, Christianity, Prohibition of Consanguineous Marriages, Late Antiquity, Early Middle Ages.

Постановка проблеми. Заборона шлюбу між родичами і визначення ступеня спорідненості, який цю заборону знімає, знаходиться в центрі уваги багатьох наукових дисциплін: етнології, історії, соціології, історії права, кримінології. Розвиток заборони на інцест пройшов складний та багатоетапний шлях. Спроби реконструкції цього розвитку довели безплідність ідеї «органічного» поступового розвитку суспільного сприйняття виключення зі шлюбу споріднених осіб, вирішальним фактором законодавчого оформлення якого стала позиція Церкви. Дійсно, по-перше, в перше тисячоліття існування християнської ідеології саме вона визначала суспільне ставлення до кровноспоріднених шлюбів. Але заборона інцесту мала попередню сталу законодавчу традицію в римському шлюбному праві з часів Республіки. По-друге, протягом пізньої Античності та раннього Середньовіччя відбулося радикальне розширення шлюбних заборон через занепад інституту влади та зміни функцій законодавства. Сучасні дослідники

схильні наголошувати на випадковості, взаємодії різноманітних і неузгоджених факторів при формуванні середньовічного світського та церковного законодавства з питання шлюбних перешкод для різних типів споріднення і спорідненості. Усталені концепції розвитку шлюбних заборон потребують перегляду.

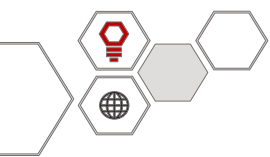
Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні десятиліття було опубліковано численні монографічні праці про шлюб в Античності і Середні віки. Підходи до матеріалу, досягнення та перспективи подальшого вивчення комплексу питань, пов'язаних з шлюбом підсумовано в кембріджських колективних монографіях з історії римського та середньовічного канонічного права [1; 2; 3]. Сучасних дослідників історії шлюбного права перестало влаштовувати пояснення заборони інцесту «первісною ворожістю» до нього християнства [4]. Джек Гуді дійшов висновку, що заборону інцесту взагалі не слід вважати універсальною нормою людства, як це було в етнологічних дослідженнях початку ХХ століття, оскільки вона залежить від типу забороненого споріднення. Д. Гуді вперше визнав необхідність пояснення західного законодавства про інцест [5; 6]. Він розглядав шлюб між нащадками як стратегію збереження сімейного майна. Християнська заборона шлюбу між двоюрідними братами та сестрами призвела до фрагментації сімейного майна. Це сприяло передачі спадщини Церкві [5, с. 48; 6, с. 103–156]. Елізабет Арчібалд відзначила відносність та мінливість визначень інцесту в різних культурах протягом історії. Так само церковні визначення змінювалися з часом, перетворюючись на складний набір правил, що стосувалися кровних зв'язків [7]. Лінда Марі Руйяр вивчала середньовічні літературні наративи, присвячені шлюбним заборонам на кровне споріднення, щоб зрозуміти суспільне сприйняття інцестуозних стосунків [8]. Дві останні «шлюбні» монографії Давіда д'Авре аналізують середньовічну практику розірвання шлюбів королівськими особами; автор дійшов висновку, що правителям ставало дедалі складніше отримати папську ухвалу анулювання шлюбу, ніж

дозвіл («диспенс») на одруження в заборонених ступенях споріднення [9; 10]. Робота Філіпа Моро радикально змістила акценти порівняно з попередніми дослідженнями: він не вважав християнство каталізатором ескалації шлюбних заборон при спорідненні, а зосередився на аналізі впливу римської правової традиції на середньовічне світське та церковне шлюбне право [11, с. 17–27]. Карл Убл виділив два етапи посилення законодавчого тиску на кровноспоріднені шлюбні зв'язки [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Передусім потребує подальшого дослідження проблема формування, розвитку та юридичного оформлення римської та середньовічної систем шлюбного права та ролі в них заборони на кровне споріднення. Потребують ревізії, перегляду та переоцінки попередні висновки і припущення щодо формування і розвитку системи шлюбного права.

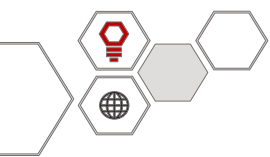
Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження формування та розвитку в римському праві та християнській традиції пізньої Античності та раннього Середньовіччя однієї з юридичних та етичних перешкод для вступу в шлюб у вигляді кровного споріднення, спорідненості або усиновлення між сторонами. Основну увагу приділено 1) характеристиці проблеми кровного споріднення в римському шлюбному праві, етапам та напрямкам її еволюції, чинникам впливу на розширення шлюбних заборон через кровне споріднення; 2) новим підходам до характеристики середньовічної шлюбної моделі поведінки, її суспільного сприйняття та законодавчого закріплення; 3) дослідженні сучасного стану проблем вивчення перешкод для шлюбу через кровне споріднення в Західній Європі в Середні віки. Методологічну основу дослідження становить комплекс загально-наукових та спеціальних методів. Лінгвістичні методи дають змогу розкрити зміст ключових термінів і понять античних та середньовічних юридичних пам'яток крізь призму етимології та смислового навантаження. Методи аналізу та синтезу застосовано до узагальнення

сучасних наукових підходів до розвитку шлюбного права і ролі заборони кровного споріднення. Порівняльно-правовий метод дозволив співставлення розвитку імперського та постімперського шлюбного законодавства на Заході і на Сході християнського світу, в світській та церковній правових традиціях. Системно-структурний метод сприяв узагальненню впливу різноманітних суспільних процесів, динаміки розвитку правових інститутів та доктрин на поширення шлюбних заборон при кровному спорідненні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Римське право забороняло шлюб між особами, пов'язаними спорідненням [11, с. 29–42, 177–232; 1, с. 164–169]. Родичі по прямій лінії («*linea recta*»), починаючи від батька та матері вгору називались «висхідними» («*linea superior*»), починаючи від сина чи дочки вниз, називаються «нащадками» («*linea inferior*» або «*descendents*»). Серед осіб, між якими римське право забороняло шлюб через близьке споріднення, були всі родичі по прямій лінії, а також деякі родичі по бічній лінії («*linea collateralis*» або «*linea transversa*»). Шлюбна заборона для прямих родичів поширювалась на всі ступені споріднення «до нескінченності» («*in infinitum*») [10, с. 94–112]. Шлюби, укладені між такими особами, вважались недійсними, «нечесними та кровозмісними» («*nefariae et incestae nuptiae*»). Порушення підлягало суворим покаранням: за часів республіки кровозмішення каралося смертю. За правління Тиберія певний Марій був скинутий з Тарпейської скелі за інцест з дочкою. За імперських часів інцест карався, як і перелюб, вигнанням.

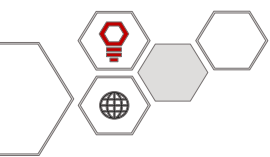
Шлюби між братом і сестрою по бічній лінії були заборонені незалежно від того, чи походили вони від спільних батьків, чи лише від спільного батька або матері. Споріднення між братами та сестрами, повне чи неповне, становить другий ступінь споріднення по бічній лінії, оскільки римське право не знало першого ступеня споріднення по бічній лінії [Gai., D. 38, 10, 1, 1]. Кровноспоріднення третього ступеня по бічній лінії також було перешкодою для шлюбу. Дядько («*avunculus*») не міг одружитися з дочкою своєї сестри,

дядько («*pairuus*») не міг одружитися з дочкою свого брата, сестра матері («*materiera*») не могла одружитися зі своїм племінником, а сестра батька («*amita*») не могла одружитися зі своїм племінником (Gai., 1, 62; Paul., D. 23, 2, 39; Papin., D. 12, 7, 5, 1). В епоху Імперії постанова Сенату від 49 р. н. е. дозволила шлюби між дядьком та дочкою його брата через бажання імператора Клавдія одружитися з Агриппіною, дочкою Германіка (Tас., Ann. 12, 57; Suet., Claud. 26, 39, 43). Шлюби між дядьком і племінницею, сестрою матері та племінником або сестрою батька та племінником залишалися забороненими. Сенатус-консульт скасував імператор Нерва, але пізніше він був відновлений і діяв до християнської ери (Gai., 1, 62; Ulp., Reg. 5, 6).

Імператори Констант і Костянтин в 342 р. під впливом християнських поглядів, відновили старий закон часів Республіки та оголосили смертну кару за шлюб з дочкою брата чи сестри (C. Th. 3, 12, 1). Імператори Аркадій і Гонорій в 396 р. підтвердили заборону, але пом'якшили покарання: воно передбачало втрату здатності заповітувати та певні майнові стягнення (C. Th. 3, 12, 3). Імператор Зенон (474–491) заборонив навіть звертатись по дозвіл на такий «найжахливіший злочин» («*nefandissimum scelus*») (C. 5, 8, 2, 1; 5, 5, 9). Положення «не дозволяється одружуватися з дочкою свого брата чи сестри» («*fratris vel sororis filiam uxorem ducere non licet*») увійшло до Юстиніанових «Інституцій» (Inst. 1, 10, 3). Згодом воно перейшло до «Еклоги» (Eclog. XVII, 33), «Прохірона» (Prochir. VII, 3) і «Базилік» (Basil. XXVIII, 5, 1) [12, с. 19].

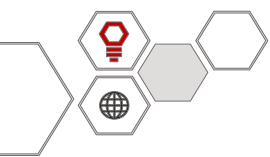
Грунтуючись на принципі поваги до родинних зв'язків («*respectus parentelae*»), заборона на шлюби між братами та сестрами батьків та племінниками/племінницями поширювалася на всі ступені споріднення, як і по прямій лінії (Gai., D. 23, 2, 17, 2; Paul., D. 23, 2, 39; Inst. 1, 10, 3). Шлюб заборонявся до сьомого ступеня споріднення («*intra septimum gradum cognationis*») також для інших ступенів споріднення по бічній лінії, згідно «давнього закону» (Tас., Ann. 12, 6). Пізніше були дозволені шлюби між двоюрідними братами і сестрами («*консобринами*»), – дітьми двох братів або

двох сестер, або брата та сестри. Імператор Феодосій I Великий (379-395) під впливом християнства, яке виступало проти шлюбів між близькими родичами загалом, відновив заборону на шлюб між консобринами та визначив покарання – смертну кару і конфіскацію майна. У 396 р. імператори Аркадій та Гонорій підтвердили заборону, пом'якшивши покарання (С. Th. 3, 12, 3); в 405 р. вони скасували заборону для Сходу, залишивши її чинною для західної частини імперії; з 409 р. на Заході були дозволені імператорські диспенси (С. 5, 4, 19; С. Th. 3, 10, 1; С. 5, 8, 1). Юстиніан повністю скасував цю шлюбну заборону для всієї імперії (Inst. 1, 10, 4). Пізніше візантійське право повернулося до давньої практики (Eclog. 11, 1; Prochir. XXXIX, 72; Basil. XXVIII, 5, 1).

Церковне законодавство з IV ст. церковне право в царині визначення ступеню кровного споріднення для шлюбу керується власними визначеннями: постановами соборів та синодів [13, т. 2, ст. 16; т. 6, ст. 526; т. 3, ст. 1138]. Численні постанови з цього питання були видані протягом VI та VII століть на синодах у Франції та Іспанії [13, т. 8, ст. 562, 786, 861; т. 9, ст. 14, 745, 800]. Римський Собор 721 р. надав повний каталог шлюбів, заборонених за ознакою кровного споріднення, і запропонував карати їх всі відлученням від церкви (кан. 1–9) [13, т. 12, ст. 263].

Римське право називає спорідненістю зв'язок, що виникає між одним із подружжя та родичами іншого з подружжя в результаті юридично укладеного шлюбу [10, с. 113–121]. Оскільки основою спорідненості є шлюб, якщо шлюб розривався, спорідненість також припинялась. Шлюби між родичами по прямій та непрякій лінії заборонялись. Спорідненість по прямій лінії була перешкодою для шлюбу незалежно від ступеня, так само, як у випадку кровного споріднення. Конституція Діоклетіана і Максиміана від 295 р. називає таку шлюбну заборону стародавнім правом («*ius antiquum*»). Модестин перерахував осіб, які підпадали під категорію спорідненості: тесть, свекруха, зять, невістка, мачуха, вітчим, пасинок, падчерка («*socer*», «*socrus*», «*gener*», «*nurus*», «*noverca*», «*vitricus*», «*privignus*», «*privigna*»). «Одружувати

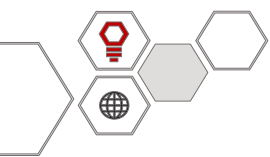

цих людей одне з одним незаконно, оскільки вони вважаються батьками та дітьми через спорідненість».

Протягом тривалого часу римське право не вважало бічну спорідненість перешкодою для шлюбу. Лише в християнські часи виникла перешкода для шлюбу на основі спорідненості у другому ступені бічної лінії. У 355 р. за ініціативою папи Ліберія (352–366) Констанцій, син Костянтина, заборонив на Заході одружуватися з дружиною померлого брата або сестрою померлої дружини (С. Th. 3, 12, 2). У пізнішому візантійському праві перешкода спорідненості була значно розширена під впливом церковних постанов. Заборона чоловікові одружуватися з матір'ю, дочкою чи сестрою померлої дружини, а жінці – з батьком, сином чи братом померлого чоловіка (кан. 54 Трулльського собору 692 р.) [13, т. 11, ст. 967] перейшла до «Еклоги» (Eclog. II, 2), «Прохірону» (Prochir. VII, 7; XXXIX, 72) та «Базилік» (Basil. XXVIII, 5, 1).

Римське право визнавало два типи «штучної спорідненості» («affinitas ficta» або «quasi affinitas») [11, с. 233–255]. Перший виникав через заручини та створював перешкоду для шлюбу між зарученими та певними родичами заручених (Ulp., D. 38, 10, 6, 1; Paul., D. 22, 1, 38, 1). Другий виникав, коли після законного розлучення одна зі сторін повторно одружувалась та мала дітей від цього шлюбу. Ці діти були пов'язані з іншим розлученим подружжям квазі-спорідненістю. Римське право обмежувало цю перешкоду лише одним випадком: якщо дружина виходить заміж за когось іншого після розлучення та має дочку від цього шлюбу, перший чоловік матері не може одружитися з нею, навіть якщо вона не є його падчеркою (Ulp., D. 23, 2, 12, 3; Inst. 1, 10, 9).

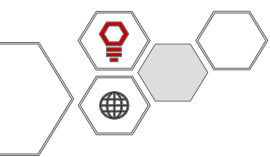
Усиновлення («adoptio») також створювало перешкоду для шлюбу. Цей зв'язок імітував фактичне споріднення і тому називався юридичним спорідненням («cognatio légitima»). Усиновлення («adoptio») відбувалось в римському праві у двох формах: в урочистій («arrogatio») і в простій («adoption»). Перешкода для шлюбу в силу усиновлення або законного

споріднення виникала між особами, які вступали у родинні стосунки одна з одною. У праві Юстиніана «усиновлення без повного усиновлення» («*minus plena*») не створювало жодних перешкод для шлюбу, оскільки воно не призводило до жодних змін у родинних стосунках: не виникала нова батьківська влада, а попередня не припинялась. Усиновителю не дозволялось одружуватися не лише з усиновленою дочкою, але й з дружиною усиновленого сина, навіть емансипованого. Навіть якщо усиновлення розривалось, те саме право залишалось [11, с. 257–276].

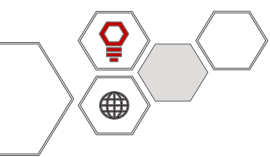
Поширення заборони на шлюбне споріднення за римським правом починається з «Дамаського едикту» імператора Діоклетіана (284–305). Законодавець відніс заборону кровозмішення до сфери божественного порядку, за який відповідав обожнений імператор [11, с. 107–118].

Сучасні дослідники вважають, що шлюбні заборони при кривному спорідненні відбулися принаймні в два етапи як на Латинському Заході, так і в Візантії приблизно у 500 та 1000 роках. На Заході перший етап пов'язують з діяльністю бургундського єпископа Авіта В'єнського (494–517/523), який вважав за необхідне підпорядкувати сексуальність мирян суворому порядку і сприяв забороні інцесту для всіх шлюбів в межах римсько-правового визначення споріднення [4, с. 118–136; 11, с. 299–331]. Другий етап пов'язаний з канонічною заборонаю єпископа Бурхарда Вормського (1000–1025) шлюбів до сьомого ступеня споріднення і активною підтримкою імператора Генріха II Святого (1014–1024) «забороняльної» шлюбної практики [4, с. 402–439; 14, с. 31]. Візантійський імператор Лев III Ісавр (717–741) в «Еклезії» поширив перешкоди для шлюбу через кривне споріднення, ввів в імперське право заборону шлюбу з двоюрідними та троюрідними братами й сестрами та унормував покарання для порушників [12, с. 19]. На другому етапі константинопольський патріарх Сисіній II (996–998) у своєму «Томосі» вимагав заборони шлюбів до шостого ступеня споріднення [15, с. 52], в наступному столітті заборона буде закріплена законодавчо.

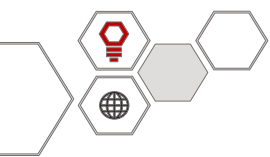

На Заході Людовик Благочестивий (814–840) був останнім правителем, що намагався прийняти закон про сферу дії заборони на інцест. Радикалізація заборони інцесту не була спричинена зловмисною стратегією Церкви, а радше стала результатом поєднання вимог канонічного права з управлінськими стратегіями нової постімперської (королівської) влади. У ранньому Середньовіччі Церква не мала центральної інституції, яка могла б прийняти остаточне рішення щодо сфери дії заборони на інцест. Не існувало загальновизнаної кодифікації канонічного права, а лише приватні збірники, поширення яких частково відбувалося завдяки офіційному папському схваленню, частково через практичну зручність використання. У канонічних збірниках положення Вселенських соборів та декрети пап зіставлялися із законами римських чи франкських імператорів, а також зі статутами окремих єпископів або з думками шанованих вчених [16, с. 7]. У всьому корпусі канонічного права саме галузь шлюбних заборон при спорідненні зазнала найбільших змін, які не можна було виправдати приписами Біблії та нормами ранньої Церкви [17, с. 136; 14, с. 30]. Бенедикт Левіт, Псевдо-Ісидор та Бурхард Вормський намагалися об'єднати правову традицію шляхом використання фальсифікацій [4, с. 323–339; 16, с. 7–8; 14, с. 31]. Вирішальним фактором для другого сплеску експансії правової заборони на інцест була поступова втрата обов'язкової сили римського права для визначення спорідненості. Західна Церква стала на окремий шлях і потенційно поставила всі шлюби під підозру в інцесті. Папство розпочало проект створення власної правової системи, і тому більше не потребувало стабілізуючої функції римського права [4, с. 440–472].

На Сході шлюбне законодавство довше залишалося в руках імператора. Юстиніан I (527–565) в питанні перешкод для шлюбу дотримувався практичних правил своїх попередників. єдиним його нововведенням було запровадження заборони на шлюб між духовними родичами через можливе повсюдне неприйняття таких союзів серед населення [12, с. 18–19]. Юстиніан

ІІ Рінотмит (685–695, 705–711) схвалив суворе тлумачення шлюбних канонів Трулльським собором 692 р., але не встановив жодних світських покарань за порушення заборони на інцест. Візантійський імператор Лев III Ісавр (717–741) ввів в імперське право заборону шлюбу з двоюрідними та троюрідними братами й сестрами та унормував покарання для порушників [12, с. 19]. Для розуміння законодавчих ініціатив Юстиніана II та Лева III важливо, що ці події відбувалися в періоди стабілізації Візантійської імперії. У 741 році Лев III разом зі своїм сином Костянтином V Копронімом (741–775) видав «Еклогу», перший імперський кодекс законів з часів кодифікацій Юстиніана 200 років тому. Політика перебудови адміністративно-податкового устрою територіально скороченої імперії включала перегляд релігійних основ держави. Шлюб мав бути центральним компонентом нового правового та морального світового порядку, тому він займає провідне місце в «Еклогі». Перші три розділи стосуються шлюбу та подружнього права. У розділі 1 розглядаються заручини, у розділі 2 – шлюб, перешкоди до шлюбу, посаг, повторний шлюб та розлучення. Законодавець уникає технічної лексики давньої юриспруденції та формулює її лаконічною та народною мовою. «Еклога», як жодна інша юридична праця попередніх часів, спирається на «Біблію» як джерело легітимності. Лев III широко спирався на «Святе Письмо» у пролозі «Еклоги», але навіть у диспозитивних частинах кодифікації присутні посилання на біблійні тексти [12, с. 19]. Заборона ідолопоклонства (іконоборство) і заборона розлучення та шлюбів між родичами мали служили зміцненню імперської влади під час відновлення стабілізації Візантійської імперії: перша у сфері віри, друга – у сфері правової реформи. Регулювання шлюбу Левом III сучасні дослідники розглядають як символ імперської монополії на визначення нормативного саморозуміння суспільства. Правозастосування норм імперського шлюбного права не піддається аналізу: до XI століття не збереглися джерела щодо юридичної практики у шлюбних процесах. «Томос» патріарха Сисінія не був затверджений імператором, а

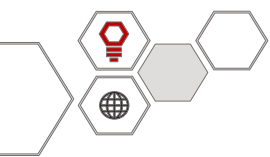

оприлюднений патріархом на «постійному синоді». З початку X століття імператор на 150 років відмовився від регулювання шлюбного права, залишивши цю сферу Церкви.

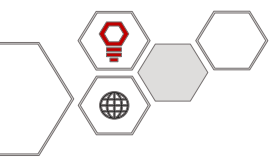
Висновки. Таким чином, можна зробити наступні висновки: 1) юридичні пам'ятки римського, римо-візантійського та ранньохристиянського декретального, соборного та синодального права пізньої Античності та раннього Середньовіччя фіксують зростання законодавчих перешкод для вступу в шлюб через кровне споріднення, спорідненість та усиновлення; 2) уявлення про визначальний вплив християнських морально-етичних норм на запровадження заборони кровноспоріднених шлюбів є хибним; 3) однією з умов поширення заборони кровноспоріднених шлюбів була приналежність до Римської імперії та її держав-наступниць і римська законодавча традиція; 4) поширення заборони на кровноспоріднені шлюби в обох частинах християнського світу у пізній Античності та ранньому Середньовіччі було частиною процесу монополізації Церквою шлюбного права; з VI по XI століття заборона шлюбу через кровне споріднення постійно перебуває в переліку найважливіших тем порядку денного церковних соборів і синодів, які формували церковне шлюбне законодавство; 5) радикальне розширення заборони кровноспоріднених шлюбів через занепад інститутів влади та зміни функцій законодавства відбувалося в кілька етапів за взаємодії різноманітних і неузгоджених факторів.

Список використаних джерел:

1. Lewis A. Slavery, Family, and Status. *The Cambridge Companion to Roman Law* / ed. D. Johnston. New York: Cambridge University Press, 2015. P. 151–174.
2. McDougall S. Marriage: Law and Practice. *The Cambridge History of Medieval Canon Law* / ed. A. Winroth, J.C. Wei. Cambridge University Press, 2022. P. 453–474.

3. Roumy F. Family Law. *The Cambridge History of Medieval Canon Law* / ed. A. Winroth, J.C. Wei. Cambridge University Press, 2022. P. 475–494.
4. Ubl K. Inzestverbot und Gesetzgebung. Die Konstruktion eines Verbrechens (300–1100). Berlin/Boston: Walter de Gruyter, 2008. 591 s. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110210682>.
5. Goody J. Geschichte der Familie. München: C.H. Beck Verlag, 2002. 272 s.
6. Goody J. The Development of the Family and Marriage in Europe. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 308 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511607752>.
7. Archibald E. Incest and the Medieval Imagination. Oxford: Clarendon Press, 2001. XV, 295 p.
8. Rouillard L.M. Medieval Considerations of Incest, Marriage, and Penance. Palgrave Macmillan, 2020. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-35602-6_1.
9. d'Avray D.L. Dissolving Royal Marriages: A Documentary History, 860–1600. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. XII, 312 p.
10. d'Avray D.L. Papacy, Monarchy and Marriage, 860–1600. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. XIV, 355 p.
11. Moreau P. Incestus et prohibita nuptiae. L'inceste à Rome: Conception romaine de l'inceste et histoire des prohibitions matrimoniales pour cause de parenté dans la Rome antique. Paris: Les Belles Lettres, 2002. 452 p. DOI : <https://doi.org/10.4000/books.lesbelleslettres.7314>.
12. Бак В.І., Санжарова Г.Ф., Сіренко О.В. Юриспруденція у Візантії в Середні віки. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 4. С. 17–22. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.2>.
13. Mansi G. Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio. Parisiis : H. Welter, 1901–1927. 53 vols. in 56 vols.

14. Лощикін О.М., Санжарова Г.Ф., Бинюк Н.М. Середньовічний шлюб в гендерному вимірі: жінка і сім'я згідно з приписами канонічного права. *Ірпінський юридичний часопис. Серія: право.* 2023. Вип. 1 (10). С. 28–36. DOI: [https://doi.org/10.33244/2617-4154.1\(10\).2023.28-36](https://doi.org/10.33244/2617-4154.1(10).2023.28-36).

15. Мацелик М.О., Берестень А.В., Бинюк Н.М. Канонічне (церковне) право на Сході середньовічної Європи: вплив імперії. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 9. С. 51–54. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/10>.

16. Санжаров В. А. Витоки і джерела канонічного права в Західній Європі до Декрету Граціана. *Правова позиція.* 2022. №. 1 (34). С. 5–9. DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2022-1.1>.

17. Санжаров В.А. Граціан і його твір «Згода розбіжних канонів»: юридичний Ренесанс в Західній Європі у XII столітті і канонічне право. *Держава та регіони. Серія: право.* 2018. № 4 (62). С. 133–137. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2018/25.pdf.